

սորին միաբան կ'ըսեն՝ «Եւ եղեւ նա յայնմ զերապի ամն երեքտասան», յոյնը միեւնոյն տեղը բողորովին այլազգ է, եւ կ'ըսէ՝ Καὶ ῥιφείς ἔμευσεν ἐν ἑκαίνῳ τῷ χορῳ μὲν ἐπὶ δεκατέσσαρα (եւ արեւելք մնաց յայնմ խորհորատի ամն չորեքտասան)։ Այսպիսի մանր ստորերութիւնք այլուր եւս կը տեսնուին, որոս հայն եւ ասորին կը միաբանին ընդդէմ՝ յունին։ Այսպէս հայն եւ ասորին ունին՝ «Զիմարդ իշխես պաշտել զԱստուածն զոր եւ ոչ պաշտէ», ուր յոյնը կ'ըսէ ըստ յունարէնի ոգւոյն², Πῶς τολμᾷς σεβέσθαι τὸν τὸν μὴ παρ' ἐμοῦ προσκυνοῦμενον (զիմարդ իշխես պաշտել զԱստուածն ոչ երկրպագեալ յինէն)։ — Եւ այլ այսպիսի մանր օրինակներ, որոնցմէ հաստատուն հետեւութիւն մը հանել զգուսարին է։ Բայց նաեւ ոչ որ կրնայ արգելուլ զմեզ ենթադրելու՝ թէ ուրիշ շատ մեծագոյն տարբերութիւնք պիտի երեւային անշուշտ, թէմ համեմատութեան առատ նիւթ ունենայինք։ Սակայն պէտք ալ չկայ այս կերպով ցուցնելու՝ որ Գեորգայ տեսածը չէր պշտու յունարէն Ագաւանագեղոսն, որ լոկ թարգմանութիւն է հայոյն, ժամն զի արդէն ցայտմ ըստածներէն ակնյայն դիման է՝ որ այն ասորին յեականս երբեմն կը տարբերեր Ագաւանագեղոսայ, եւ կամ ըսենք՝ չէր այն ասորի բնագիրն արդի քաղաքեւ Ագաւանագեղոս, այլ նախնական Ագաւանագեղոսներէն մէկն մին։

Հատ հաւանական է որ ասորերէն լեզուաւ էր այն բնագիրը՝ զոր Գեորգ ընթերցաւ եւ որմէ քաղեց։ Ասոր նշան է անշուշտ այն պարագայն որ Գեորգայ խօսքերն այնպէս մը կը ցուցնեն, թէ այն «կենսագրութիւնը» ծանօթ բան էր նաեւ Յելուայ, ուստի եւ ընդհանրապէս Ասորոց։ Չենք կրնար ուրանալ թէ կարելի էր նաեւ որ յունարէն ըլլար. ժամն զի Գեորգ քաղ հմուտ է յունական լեզուին եւ յոյն չարք մատենագրութեան։ Բայց եւ այս կարելիք կարելութեան սահմանն անդին չ'անցնիր։ Մենք միշտ աւելի հաւանական կը կարծենք՝ որ ասորերէն ըլլայ։

(Շարաւաղիւն։)

4. 8. 3.

¹ P.L. Agath. § 54, p. 29, 25. (Հայ՝ 103, 11.)² P.L. Agath. § 22, p. 14, 59. (Հայ՝ 50, 9, 10.) — Հոս մտաւոր կ'ըսենք որ Ագաւա իւր հրատարակութեան մէջ ի լուսանոց թանձր թուանշաններով նշանակած է նաեւ հայերէն բնագիրն էլ ուր, ուստի մենք յաջող զկայութեանց մէջ յաճախ միայն լինեալով 1868թ. տպագրութեան էջերը նշանակելով կը շարունակէ։

ԵՆԶՈՒՄԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՀՈՐԵՐԵՑ ԵՐ

Նայերէն լեզուի քննութիւնը նոր ոյժ մը ստացաւ յանձին Սոփոս Պուկկէ գերմանացւոյն։ Անցեալ տարի Սեպտեմբեր 8—11 ի Սթոքհոլմ գումարեալ Արեւելագիտաց ճամաժողովոյն նուիրեալ մատենիկ մը ելաւ հրատարակ, որուն անունն է «Հայերէն լեզուի ստուգարանութեան ուսումնասիրութիւնք»¹, Սակաւիկ մի ի մերձուստ ծանօթացընէր գործոյս արժէքն։ Ամբողջ երեսփորութիւնն բաղկացեալ է 48 էջէ, որուն վրայ աւելցած է 3 էջ հայերէն, հին հնդկերէն, երանեան, ալբաներէն, յունարէն, լատներէն, կեղտերէն, գերմաներէն, քաղերէն (լիթուաներէն) եւ սլաւերէն բառերու ցանկ մը։ Հեղինակին նպատակն է 114 թուահամարի տակ հայերէն ինչ ինչ բառերու ստուգագոյն մեկնութիւնք տալ եւ արդէն ծանօթ կանոններուն հաստատութեան նորանոր օրինակներ հայկումայնէր։ Եւ բոլորովին նոր կանոններու մտադիր ընել հայագէտներն։

Այս հայագէտը նոր կոչնչուտ այս է միակ պատճառն, որ զեւոր իրերեւ հայագէտ է ի հրապարակ կ'ելլէ. անոր հակառակ իւր այս աշխատսիրութեան մէջ այնպիսի խորին հմտութիւն կը ցուցնէ հայերէնի վրայ գրուած հին եւնոր տեսութեանց, որ հարկ է թէ շատ տարիներ ուսումնասիրած ըլլայ հայերէնը։ Քննութեան առած կամ իբր զկայութիւն յառաջ բերած 151 բառերուն 58 հատին վրայ ինքն է որ առաջին անգամ մտադրութիւն կ'ընէ Եւրոպացւոց մէջ։ Այս իւր յատուկ քննութեանցը նիւթն առած բառերուն մէջ կայ ինչ ինչ որ յաջող է, կայ որ տակաւին շատ խաղաղութեանց հարկաւորութիւն ունի, եւ կայ ալ որ բոլորովին անստոյգ է։ Ցեաններ ըստ մասին թէ ինչ են Պուկկէի մանաւանդ նոր գտած կանոններն։

Պուկկէ յամենայնի 4. Հիւպշմանի շաւղաց կը հետեւի։

Ծանօթ է հայերէնի քննութեամբ զբաղողներու՝ թէ շատ անգամ հայերէն բառերուն սկիզբն հնդեւրոպական ք գիրն զգուր կ'ընայ. իսկ շատ բառերու սկիզբն ալ ինկած քի տեղ՝ կը գտնենք և գիր. այսպէս, Հինգ = քն. πέντε.

² Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache, von Dr. Sophus Bugge, (Christiana Videnskabs-Selskabs Forhandling, 1889, Nr. 4.) Christiania 1889. Druck von Breitkopf in Leipzig, 8° S. 51.

շերտ = յն. *πέρυσι*, սանաիրիս. *parul*, նոր պրս. *pār*, ուերեն *färe*. Հուր = *νύρ*. Հայր = յն. *πατήρ*, լա. *pater*, սնակ. *pitar*, եւային: Ուրեմն *հ'ն'շ* է այս երեւութին պատճառը: Ըստ Պուկկէի (էջ 9) այս երեւութը կը մեկնուի պսպտէս. Հնդեւրոպական ք գիրն՝ Հայ բառերու սկիզբը կը փոխանակուի հ գրով այն ամէն ձայնաւորներէն յառաջ՝ որոնք նախնապէս կամ սկզբնաւոր շեշտ ունէին. *ինչպէս* .*հեբր-*, յն. *πέρυσι*, իսկ այն ձայնաւորներու առջեւ որոնք նախնապէս շեշտ չունէին՝ ք գիրն անհետ կը կորսնուի: Եղին մեկնութիւնը կու տայ (էջ 31) Հնդեւրոպական լինելու համար, որ Հայերէն քանի մի բառերու սկիզբը *լիմ* կը փոխանակուի, իսկ շատ մը բառերու սկիզբն անհետ կ'ըլլայ: Այս մեկնութիւնն բոլորովն անհասկանալի չէ, սակայն ստուգութիւնն ալ տակաւին երկար քննութեանց կարօտ է, քանի որ *pes*, *ped-is* = *հետ-ք* բառին քով ունինք եւ. *ստ-ք* առանց հի: Հասանալանագոյն կը համարիմ՝ թէ *p*, *g*, *t* (էջ 13) տառնին յընթացս ժամանակաց կը փոխուին *ի* հ, որ իբրեւ շունչ՝ ազդեցութիւն ձայնաւորաց եւ նաեւ շեշտի զօրութեան՝ բոլորովն կ'անհետանայ. առոր օրինակն ունինք *հոգի* եւ. *ոգի* բառին մէջն: Դարձեալ *դոգի* բառն, որ կը պատասխանէ սանաիրիտ *pūtra* բառին, ըստ Պուկկէի՝ մեկնութեան՝ Հարկ էր ներկայանալ *հոգի* կերպարաւ նաց տակ, սակայն գոնէ ցայժմ այս ձեւն տեսնուած չէ:

Այսպիսի կանոններ թուով 48 կը համարուի Պուկկէի մասնակն մէջ:

Իւր ստուգաբանած բառերուն մէջ կայ ինչ ինչ որոնց հասանալանութիւն կը պահուի. վասն զի որչափ հեղինակն թաղ է սանսկրիտ, յոյն եւ գերմանական լեզուաց մէջ, իւր գրքնէ դատելով՝ պարսկերէն լեզուի մէջ չունի պահանջուած գիտութիւնն:

Դան իսկ բառեր՝ որոնց մեկնութեան մէջ ոչ թէ գիտութիւնը, այլ մտացածին կամայականութիւն է շարժել: Հաստերէն մէկն յառաջ բերենք. «Որոգի» բառը, կ'ըսէ Պուկկէ, (էջ 25) հին սպարսական *wurgil*, (առասան) հին բարձր գերմ. *wurge*, (խեղդել), հին հիւսիսային գերմ. *virgull*, (առասան) բառին հետ հազիւ թէ յարաբերութիւն ունի. որովհետեւ՝ *ինչպէս լինում* *wertū*, *wertsli* *լուգի* կը ցուցնեն, այս բառերու գերմ. *g* գրին Հայերէն Հարկ էր աւելի

3 համապատասխանել: Որոգի կը համեմատու աւելի յն. *βρόχος* (որոգայթ, առասան) բառին հետ, որուն *gorogh-*, *gorogh-* ձեւ մը կ'ենթադրեմ: Ամենեւին հասանալանութիւն չունի այս տեսութիւնը, մանաւանդ թէ ծանրապէս մեղանէ ընդդէմ լեզուագիտութեան արդէն ծանօթ կանոնացը: Որոգի՝ որչափ տակաւին անընթաց լինէ բառ մը մնացած է լեզուագիտաց համար, նոյնչափ հասանալանութեամբ կը հաստատենք՝ թէ այս բառն Հարկ է լուծել՝ որոգի: Կը մնայ բարդութեան առաջին մասն, որ չի կրնար որոշակի սահմանուիլ, սակայն Հարկ է որ որոշ նշանակութեամբ հին բառ մ'ըլլայ եւ որոգի-հեթ, որոգի-հիլ (իբր բարձրութեան, բարձրաւորուն) բառերուն հետ նոյնութիւն մ'ունենայ: Եթէ այս մեր վերջին կարծիքն հաստատուի, այն ատեն որոգի կը նշանակէ որոգի-սանկընդ:

Իսկ աւելի անհիմն է ռամկորէն լեզուի կ'որ մասնակն համար (էջ 46) ըսածն. ուր որ գիտենք թէ անիւ, եօր (իւն-յօր) ներկայի մասնին է՝ 3 ձայնի ի չ փոփոխութեամբ:

Պուկկէ ընդհանրապէս բառ մեկնելու մէջ շատ եմօզգրութեանց դիմելով՝ կը բառնայ իրականութեան հոռւանն, որով բառն լոկ ենթակայական կամայականութիւն համարուելու կը դատապարտուի. սակայն եւ այնպէս հեղինակն սուր տեսութեանցն եւ ունեցած արդեանքն աւտով չի կրնար բնաւ վնաս մը գայլ, քանի որ շատ բառերու վրայ դեռ միութեան քողը Հարկ է որ մնայ. վասն զի կան բառեր, զորոնք եթէ այնեայլ կանոնաց մերձեցնենք՝ այնեայլ մեկնութիւններ կը վերցնեն. համեմատու Պուկկէին ուր բառն: Սակայն ոչ ոք կրնայ այս պատճառաւ իբր արհամարհ գիտութիւն մը անգոհելով զհամեմատական լեզուաքննութիւնն, եւ կամ նաեւ իւր մարտնչի լեզուին քննութեան առաւելութիւնն ուրիշին զմնայ ուղիւ՝ պարզապէս օտարական ըլլայ պատճառ աւելով:

Իբրեւ առաջին գործ՝ իւր տկարութիւնն ներդնել հանգերձ ունի Պուկկէ շատ առաւելութիւններ, որ պատիւ կը բերին իւր Հայերէնագիտութեան, որոնք մեր խորին շնորհակալութեան իրաւունք ունի:

Հ. Գ. Մ.

¹ Էջ 28, որտէ հ. քառեւ ծագման բոլորովն նոր մեկնութիւն չէ կու տայ. «*gōghā*» բառին ծագած համարելով: Չգիտի որ որոգի-հիլ է բառը գոյութեանը չնք հաստատուի:

² Սղե քոյն արմատէն՝ քոյնիք եւ քոյնիքիք, եւն: Վերջոյն բաղադրել մասունքն են քոյն եւ քիւ, քիւ, եւ այս երկրորդէն՝ քիւ-ի, քիւ-ս, քիւ-ի, քիւ-ի. որոնց բառն նախնական գիտութիւնն յայտնապէս չափով եղած կը տեսնուի յիւնեայլ քոյնիքիք բառին մէջ:

